

(Nieuw) Fascisme

NIDESH LAWTOO
[NIEUW]
FASCISME
BESMETTING, GEMEENSCHAP, MYTHE

VERTAALD DOOR BERRY VORSTENBOSCH

NOORDBOEK

© 2024 Nidesh Lawtoo | Noordboek

Oorspronkelijke titel (New) Fascism. Contagion, Community, Myth

© 2019 Nidesh Lawtoo, originally published by Michigan State University Press

Vertaling Berry Vorstenbosch

Omslagontwerp Bart van den Tooren

Boekverzorging Elgraphic

Druk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 6471 099 1

NUR 730 | 754

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Ur-fascisme kan terugkeren onder de meest onschuldige
vermommingen. Het is onze plicht om het te bloot te leggen en
met onze vinger te wijzen naar elk van haar nieuwe instanties
– iedere dag, en waar ook ter wereld.

Umberto Eco, 'Ur-Fascism'

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord bij de Nederlandse uitgave	9
Voorwoord, <i>door Mikkel Borch-Jakobsen</i>	13
Woord vooraf	17
Dankbetuigingen	29
Introductie	31
HOOFDSTUK 1. De comeback van de massapsychologie	63
HOOFDSTUK 2. De mimetische gemeenschap	103
HOOFDSTUK 3. De kracht van de mythe opnieuw opgeladen	161
CODA. Fascisme nu en toen: William Connolly en Nidesh Lawtoo in gesprek	201
Noten	249
Bibliografie	273

VOORWOORD

bij de Nederlandse uitgave

Dit boek werd geschreven tijdens de Amerikaanse verkiezingen van 2016, die Donald Trump aan de macht brachten. Deze Nederlandse editie verschijnt kort na de verkiezingsoverwinning van Geert Wilders in Nederland.

Toen ik in de zomer van 2016 aan dit boek begon te werken, leek er geen reden te zijn om je zorgen te maken. Voor de meeste mensen leek het onwaarschijnlijk dat, hoewel zo iets al eerder was gebeurd, een reality-tv-acteur de leider zou worden van de Vrije Wereld. Nog onwaarschijnlijker was het vooruitzicht dat er een gewelddadige opstand zou plaatsvinden waarin de fundamenten van de democratie bedreigd zouden worden, in een land dat zichzelf graag presenteert als een model voor andere landen om na te volgen. Met de term ‘(nieuw) fascisme’, zo werd me keer op keer gezegd, leek ik al te openlijk een alarmerende toon aan te slaan. En zo voegde ik daar al snel de uitleg aan toe dat de ronde haakjes in de titel bedoeld waren om een tussen-haakjes-zetten, een opschorting te introduceren, en om na te denken over de mogelijke overeenkomsten tussen het historische fascisme van de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw en een terugkeer van gemeenschappelijk opborrelende gevoelens, affectieve besmetting en mythische identificaties die eens de emotionele kracht van het fascisme uitmaak-

ten en die nu, in het digitale tijdperk, drastisch versterkt worden door de nieuwe media.

Inderdaad zijn de reacties op het boek sinds 6 januari 2021 veranderd. En zijn verschijning in een Italiaanse, Spaanse en nu ook Nederlandse vertaling, samen met een hele serie belangrijke boeken over tirannie, neofascisme en fascistische aspiraties, getuigen van het heropleven van een belangstelling – en een zorg – voor een fantoomverschijnsel dat iedere keer met verschillende maskers dreigt terug te keren. Toch wil ik niet zeggen dat dit boek, dat in 2019 in het Engels is verschenen, voor de gebeurtenissen die zouden komen profetisch was. Eerder dan vooruit te kijken, werd er een blik in het verleden geworpen, om specifiek te kijken naar sleutelbegrippen die een centrale rol hebben gespeeld in het historische fascisme – besmetting, gemeenschap en mythe – vanuit het gezichtspunt van wat in de klassieke tijd ‘mimese’ werd genoemd. Daarmee bedoel ik imitatie en nabootsing, maar ook fenomenen als het dramatisch spelen van een rol, identificatie, beïnvloeding, simulatie, spiegelneuronen en andere manifestaties daarvan. In het mimetische onderzoek bestaat er een lange traditie waaruit de suggestie naar voren komt dat er acteurs zijn, die op handige wijze mimetische maskers kunnen inzetten en daarmee gesloten organische gemeenschappen, besmettelijk geweld tegen ‘anderen’, en een blind geloof in mythen van grootheid en nationale zuiverheid kunnen genereren – waardoor mensen met name worden aangesproken in tijden van snelle verandering, onzekerheid en crisis.

In de nasleep van de besmettelijke pandemie en de angsten rondom het vluchtelingenprobleem, de financiële crisis en de ecologische rampen, om nog maar te zwijgen over de snelle ontwikkelingen in de AI, waarin een crisis van de waarheid zich niet alleen verder verdiept heeft, maar waar deze ook gebruikt kan worden om de bevolking te disciplineren, controleren en elektriseren, be-

oogt dit boekje niet een historische of politieke verklaring van het fascisme, oud of nieuw, te geven. Maar eerder wordt hierin het geval van de voormalige president van de Verenigde Staten, Donald Trump – die op dit moment met verschillende aanklachten geconfronteerd wordt terwijl hij zich opnieuw kandidaat heeft gesteld voor het presidentschap – als een casestudy gebruikt om een diagnose te stellen van de affectieve en infecterende krachten van besmetting, gemeenschap en mythe. Daarmee kunnen (nieuw) fascistische sentimenten in het digitale tijdperk opgeladen worden, al hoeft dit niet per se het geval te zijn. Tenminste, als we over de kracht blijven beschikken een kritische afstand te bewaren tot acteurs die in het recente verleden de rol van heerser hebben gespeeld en die, in heden en toekomst, altijd weer als een fantoom terug kunnen keren.

Als de vertaling van dit kleine boekje Nederlandse lezers zal helpen met het ontmaskeren van mimetische acteurs, die vóór ze aan de macht kwamen in andere contexten een vergelijkbare rol hebben gespeeld, en die de nieuwe media gebruikt hebben om de bevolking te betoveren en democratische processen te ondermijnen, dan heeft het zijn doel bereikt.

VOORWOORD

Mikkel Borch-Jacobsen

Lezers opgepast: dit is niet een academisch boek zoals u het gewend bent. Het is een zeer krachtige, tot nadenken aanzettende, actuele interventie in een politieke context die gedomineerd wordt door de opkomst van nieuwe vormen van fascisme, in het bijzonder in de Verenigde Staten, maar ook elders in de wereld.

Nidesh Lawtoo deinst er niet voor terug de term ‘fascisme’ te gebruiken, maar hij gebruikt deze niet lichtvaardig. Eerder is het zo dat hij laat zien hoe onze ‘verlichte’ politieke categorieën en reflexen ons er in de eerste plaats van weerhouden fascisme te herkennen. Voor deze politiek filosofie, geworteld in het onderwerp *Aufklärung*, zet Lawtoo een andere, veel minder optimistische theoretische traditie in de plaats, die van de mimese.

In deze al lang bestaande traditie, die helemaal teruggaat tot *De Staat* van Plato is datgene, wat wij moderneren het ‘subject’ of het ‘ego’ noemen, oorspronkelijk een kopie, een schaduw van andere mensen. We zijn allesbehalve autonome, ‘rationele dieren’. In essentie zijn we sociale wezens van wie de gedachten, maar ook het gedrag, het karakter, de affecten en de verlangens op mimetische wijze worden gevormd. Dit is een eeuwenoude intuïtie die ondersteund wordt, zo beweert Lawtoo, door de recentelijk ontdekte ‘spiegelneuronen’ die de reflexmatige imita-

tie van gebaren en uitdrukkingen van andere mensen triggeren. Het onmiddellijke gevolg hiervan is, zoals Plato heel goed begreep, dat we fundamenteel kneedbaar en vatbaar voor suggesties zijn en dat dit mimetische modelleren ‘voorbijgaat aan goed en kwaad’: het kan worden gebruikt om rationele en ethische burgers te vormen, maar het kan ook ontaarden in vormen van irrationele psychische besmetting en massahysterie – dat wil zeggen, in dat wat theoretici in de late negentiende eeuw ‘massapsychologie’ noemden.

Op vakkundige wijze volgt Lawtoo de theorieën van de belangrijkste vertegenwoordigers van de mimetische theorie van Plato tot Girard, langs het werk van Nietzsche, Tarde, Le Bon, Freud, Bataille, Lacoue-Labarthe en Nancy, en laat hij zien hoe zij, tezamen, ons veel beter in staat stellen de huidige fascistische ‘pathologie’ te diagnosticeren en te begrijpen dan mogelijk is vanuit het liberale of progressieve vertoog waarin we gewoonlijk denken. Het boek van Lawtoo zal niet het eerste zijn waarin met betrekking tot Trump het woord ‘fascisme’ geroepen wordt (we denken aan Madeleine Albright en Timothy Snyder), maar het is wel het eerste boek waarin een theorie wordt geboden die gelijk is aan de taak om te verklaren hoe en waarom een neofascistische clown erin geslaagd is gekozen te worden tot president van een democratie zoals de Verenigde Staten van Amerika.

Het relaas van Lawtoo is zowel ongelofelijk verhelderend als ongelofelijk ontvullend omdat het ons dwingt het mimetische beest in ieder van ons, de oude en de nieuwe massamens, in de ogen te kijken. De passages waarin Lawtoo de mimetische theorie toelicht vanuit de huidige politieke situatie in de Verenigde Staten zijn altijd trefzeker, en ik zou alleen maar willen dat er nog meer van waren, omdat ze zo veelzeggend zijn en om-

VOORWOORD

dat ze het publiek een sleutel bieden tot wat er hier en nu aan het gebeuren is.

Lezers opgepast: Gij die hier binnengaat, laat alle illusies varen ...